ברוך צ'יז'יק ו"אוצר הצמחים"

אורי רוזנברג agron@netvision.net.il

אי אפשר להשלים את גלריית המייסדים בהיכל-התהילה של חלוצי מדע הבוטניקה המתהווה בארץ ישראל, מבלי להזכיר את **ברוך צ'יז'יק**. צ'יז'יק היה אגרונום ובוטניקאי (ללא תואר רשמי), אשר פעל במקביל לאֵיג וזהרי, אך לא היה חלק מן הממסד האקדמי, ופעל כיזם פרטי, כאיש אשכולות רחב יריעה, ללא מימון וללא עזרה, ואולי כבר נשתכח מן התודעה הקולקטיבית. מפעלו הגדול ביותר, אותו לא זכה להשלים בחייו בשל ממדיו העצומים, היה "אוצר הצמחים".

ברוך צ'יז'יק נולד באוקראינה, בשנת 1884, כבכור מבין עשרה אחים ואחיות. בשנת 1905 עלה לארץ והיה פועל חקלאי בפרדסיו של משה סמילנסקי ברחובות. בשנת 1907 עלה לגליל והפך לאיכר, אחד מבין שמונה איכרים/אריסים שייסדו את המושבה כנרת. משם עבר למושבה מלחמיה (כיום מנחמיה) מן המושבות שהוקמו על האדמות שרכש חיים קלווריסקי-מרגליות, לשם הצטרפה כל המשפחה שעלתה מאוקראינה. עם התגייסו לצבא התורכי בעת מלחמת העולם הראשונה, מונה על ידי ג'מאל פאשה (בהמלצת **נחום וילבושביץ**, מייסד מפעל "שמן") לגנן הראשי של דמשק ונטע עצים וגנים ברחובותיה. איכרים אחרים מן המושבה גויסו ל"עבודת הסוחרה" – בעזרת עגלותיהם עזרו בהובלת אספקה לצבא התורכי, בדיוק כמו "רכב מגוייס" כיום. בתום המלחמה, כאשר חזר ארצה, נטש את המושבה והצטרף בהמלצת האגרונום **עקיבא אטינגר** למחלקת החקלאות וההתיישבות של ועד הצירים לארץ ישראל ועזר לאטינגר בהקמת מוזיאון הטבע והחקלאות הראשון בישראל.

ברוך צ'יז'יק היה מומחה לשתלנות ועסק כל ימיו באינטרודוקציה של גידולים שונים לשם שילובם בחקלאות הישראלית, למשל הבאת עצי אלת הבטנה (**אלה אמיתית**, פיסטוק) מסוריה, עירק ואירן והקמת מטע בהרי גוש עציון. במקביל החל בכתיבה מקצועית-מדעית. הוא היה מעורכיו של כתב העת החקלאי "השדה" (נוסד בשנת 1920, גם לי היה הכבוד לפרסם בו מאמרים).

פרסומו העצמאי הראשון היה הספר "**אגדות צמחיאל**", (1930), אוסף אגדות מקוריות

שחיבר על צמחי ארץ ישראל. בשנת 1937 פרסם את המונוגרפיה "**צמחי הדלועיים**" , ושנה לאחר מכן, בשנת 1938 החל במפעל חייו האדיר –**"אוצר הצמחים**". בשנים הראשונות יצאו לאור חוברות, כל חוברת בת 16 עמודים, בהן נמסר מידע מקיף על הצמחים, שהופיעו על פי סדר הא'-ב' של שמותיהם.

חוברות אוצר הצמחים מאת ברוך צ'יז'יק

ברוך ציזיק

אוֹצַר הַצְּמָחִים

(אֶנְצִיקְלוֹפֶדְיָה)

מְכֻלָּל לִיגֵבוּת וְגַנָּנוּת

הָעֲרָכִים:

אֲגוֹזִי־אֲדָמָה
Arachis hypogaéa, Linn.

אֲגוֹזִי־בֶּטֶל
Betel Nut

מִשְׁפַּחַת אֲגוֹזִי־בִּינָה
Moringaceae

אֲגוֹז־בְּרָזִילִי
Bertholletia excelsa, Humb et Bonp.

אֲגוֹז־הַזִּקִּים
Strychnos potatorum, Linn.

אֲגוֹז־הַחֻמְאָה
Caryocar nuciferum, Linn.

אֲגוֹז־הַמַּיִם
Trapa natans, Linn.

מִשְׁפַּחַת אֲגוֹז־הַמֶּלֶךְ
Juglandaceae

אֲגוֹז
Juglans regia, L

עֵץ בִּינָה — Moringa aptera, Gaertn.
(בִּשְׁלֶכֶת, בְּגַן הַבּוֹטָנִי בְּסְטַנְלִי־יִשְׂרָאֵל)
אֶחָד מִן הָעֵצִים הַחֲשׁוּבִים מִבְּחִינָה מִשְׁקִית וְתַעֲשִׂיתִית.
אַזּוֹרֵי הָאָרֶץ. גֶּדֶל בַּר בְּסִסְקָ הַיַּרְדֵּן

חוֹבֶרֶת זוֹ הוֹפִיעָה בְּסִיוּעַ »פְּרָס בְּיָאלִיק« לִשְׁנַת תרצ"ח,
שֶׁנִּתַּן לְמַחְבֵּר »אוֹצַר הַצְּמָחִים« עַל יְדֵי הַמּוֹעֵצָה הַשִּׁשִּׁית שֶׁל עִירִיַּת תֵּל־אָבִיב

חוברת ה להשיג בבימ"ס «זרעים» ב. ציזיק, תל־אביב, רח' אלנבי 106 40 מא"י

דְּפוּס «הַנֶּקֶדֶן» תֵּל־אָבִיב

www.prrozza.com נושנות

כריכת חוברת ה' של אוצר הצמחים ועליה ציון הזכייה בפרס ביאליק

בשנים 1938 – 1948 יצאו לאור 34 חוברות, ולאחר מכן החל צ'יז'יק לרכז את החומר

לקראת הופעת הכרך הגדול, **"אוצר הצמחים"** אשר יצא לאור רק בשנת 1956. ברוך לא זכה לראות את האנציקלופדיה, הוא נפטר בשנת 1955, ורעייתו **שרה לבית אטקס** היא זו שהשלימה את הדפסת הספר עב הכרס – 932 עמודים, 1114 ציורים.

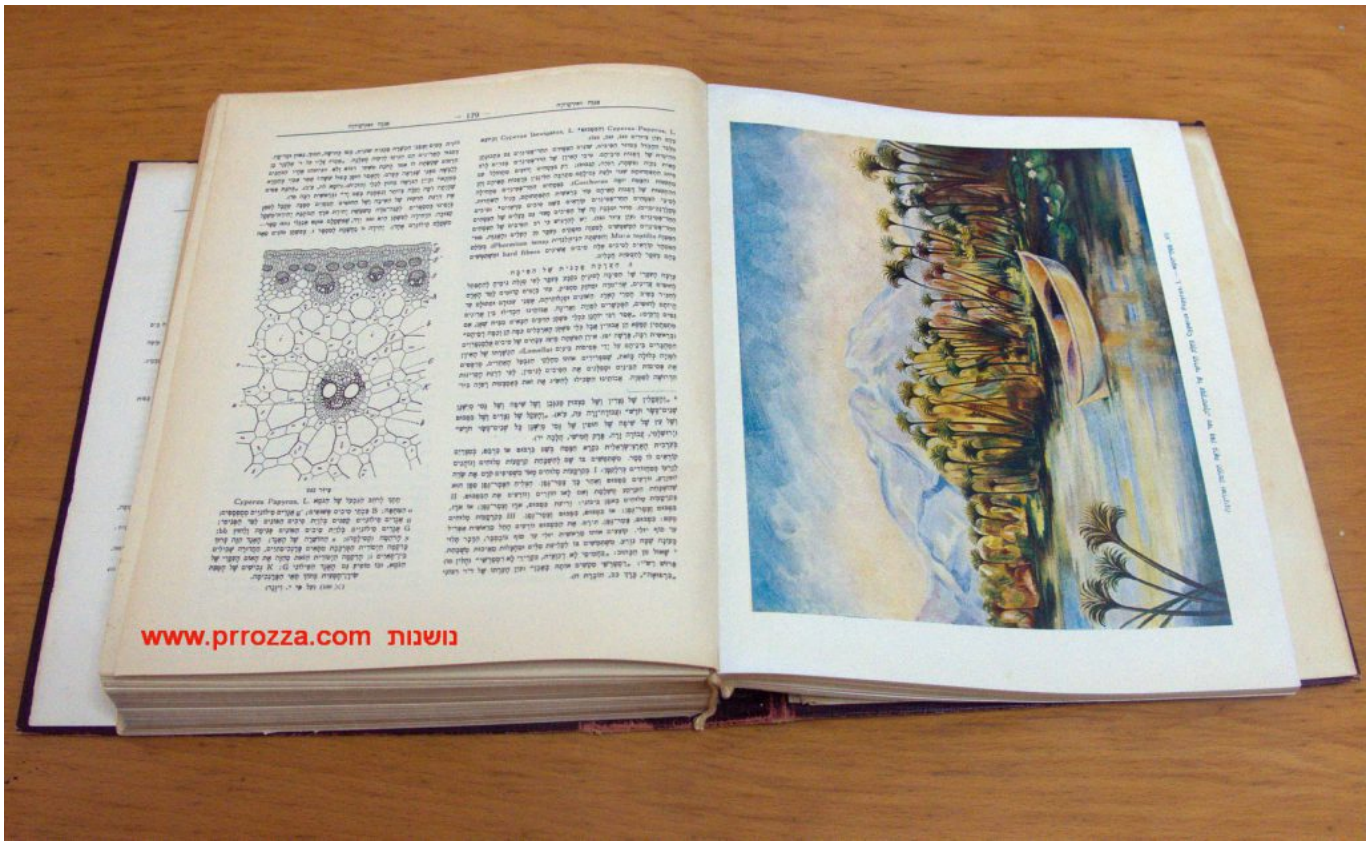

אוצר הצמחים – 932 עמודים

2221/85

אוֹצַר הַצְּמָחִים

(בְּצֵרוּף נוֹשְׂאִים אֶקוֹלוֹגִיִּים וּמַשְׁקִיִּים)

מֵאֵת

בָּרוּךְ צִ'יזִ'יק

סִגְנֵן עַל יְדֵי שָׂרָה אֶטְקֶס־צִ'יזִ'יק וְנִקֵּד עַל יְדֵי אַהֲרֹן פִּישְׁקִין

כֶּרֶךְ רִאשׁוֹן

בְּלוּוַת 1114 צִיּוּרִים וְ־16 טַבְלָאוֹת, מֵהֶן 7 בִּצְבָעִים

שמן
מס' 2221

הֶרְצְלִיָּה הוֹצָאַת הַמְּחַבֵּר תשי"ב

נושנות www.prrozza.com

עמוד השער של האנציקלופדיה "אוצר הצמחים". ניתן לראות את חותמת ספריית מפעל "שמן":

בספר שברשותי מצאתי דף פרסומת משנת הוצאתו של הספר, עם הפנייה מאת אשתו

שרה, אשר השלימה את הפקת והדפסת האנציקלופדיה. בציטוט מתוך הקדמת הספר אפשר להתרשם מהיקף החומרים אשר שמשו את צ'יז'יק כמקורות מידע לכתיבת הספר ועל סיוריו בארצות השכנות לשם מחקר השוואתי:

אוצר הצמחים

(בצרוף נושאים אקולוגים ומשקיים)

מאת

ברוך צ'יזיק

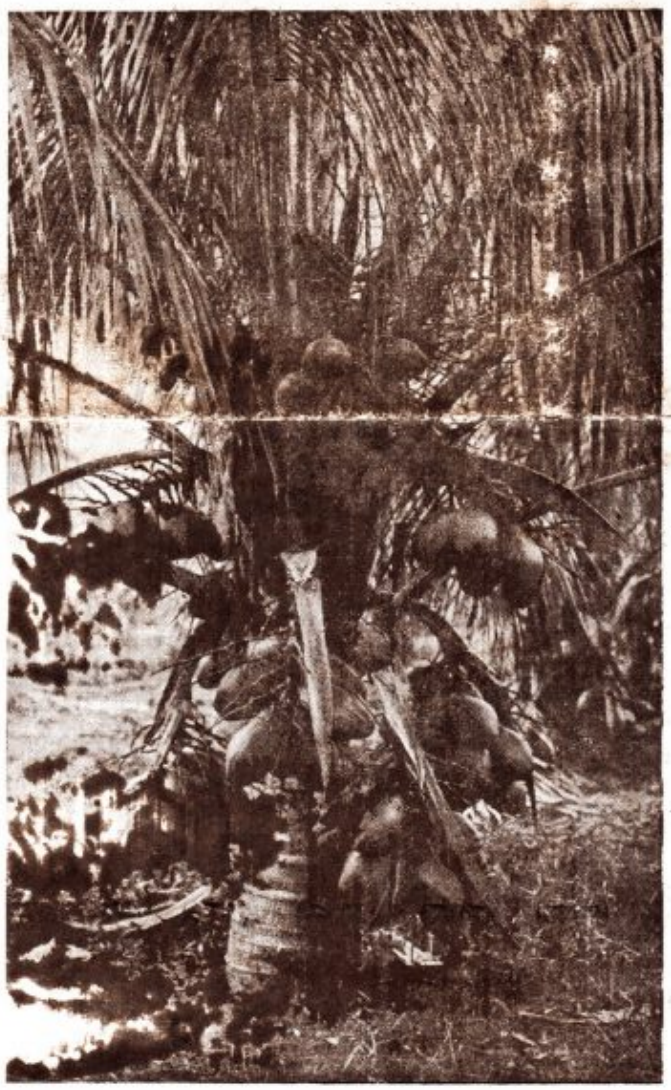

935 עמודים,
בלוית 1120 ציורים.

16 טבלאות
מהן 7 בצבעים.

הספר מנוקד
וכריכתו נאה

עץ הקוקוס מקבוצת Praecoces מן הדקלים הנגסים

נושנות www.prrozza.com

הספר, שחובר במשך עשרים שנה, זכה בראשית הופעתו
לפרס ביאליק ולפרס על שם יוסף אהרונוביץ.

דף פרסומת לאוצר הצמחים

מתוך ההקדמה של ברוך צ׳יז׳יק ז״ל לספרו.

מאז בואי לארץ עמדה לפני השאלה: מה היה אפים של המשקים החקלאיים לפני החורבן וכיצד עלה בידם של האבות לכלכל במזון ובציוד תעשיתי, ישוב שמנה שלשה מליון נפש בערך?

בשביל למצוא פתרון לשאלה זו הלכתי למקורות ראשונים, לספרותנו העתיקה וגם לספרות היונית והרומית. הגיתי בהם וסימנתי לי כל אותם המקומות הנוגעים דרך אגב בשאלות משקיות וחקלאיות. באופן מקביל לזאת חיפשתי אחר שרידי התרבות החקלאית הקדומה שנשארו פה ושם בארצנו בצורת זנים ומינים של צמחי־תרבות שונים.

סיירתי לשם כך בהתמדה במשך שנתים בכפרים הנידחים אשר במול־הלבנון, הלבנון וסוריה. ערכתי טיול מדעי לקיליקיה, הרי טורוס ואמנוס, סיירתי פעמים באשור וארם־נהרים ועברתי בפרס לארכה ולרחבה. בכל המקומות האלה מצאתי שרידי תרבות עתיקה שעל ידם עלה בידי להשוות ולזהות את צמחי התרבות, שאבותינו גדלו לפנים בארץ והמוזכרים בספרי הקודש, במשנה, בתלמוד ירושלמי ובתלמוד בבלי, במדרשים ובכתבי הגאונים.

מתוך ההקדמה של ברוך צ'יז'יק לאוצר הצמחים

מתכן העניינים (705–844): בשמים, מי ניחוח ותבלין, דגלה (עשבים רעים) Weed
עצי פרי, שיחי פרי, ירקות.
צמחי דבש.
צמחים המספקים יינות, מיצים ומשקאות.
צמחי מים.
צמחי מרעה ומספוא.
צמחי שמנים ושרפים.
צמחים שמפיקים מהם צבעים.
צמחים שמפיקים מהם טנין להברשת עורות ולצביעה.
צמחי מטוה וצמחים המשמשים לתעשית ניר.
צמחי מרפא.
צמחי קליעה.
צמחי רעל.
צמחי תכבוסת.
צמחי נוי.
צמחי האגם המזכרים במקרא, במשנה ובתלמוד.
צמחי מים בתרבות.

עולם החי

רשימת הכלים אשר שמשו לפלחן, לצרכי בית ותעשיה.
צמחי המים וחיות הים ששימשו מוטיבים בימי קדם באדריכלות ובהדור הכלים.
באורים ופרושים של המחבר למקומות סתומים במקרא, במשנה בתלמוד
ובמדרשים, ועוד...

לספר מפתח השמות העברים, מפתח השמות המדעיים ומפתח בעלי החיים.

נושנות www.prrozza.com

מתוכן העניינים של אוצר הצמחים

דברי בקורת:

מתוך מכתב של פרופ׳ ש. קליין ז״ל

... «הנני רואה שבאמת אוצר טמון בחוברות אלו, שבסופן תהיינה ספר גדול וחשוב, שלא בא כבושם הזה בספרותנו המדעית.

פרופ׳ מ. זהרי – (השדה חוב׳ י״א כרך ל״ו):

«אוצר הצמחים» לברוך צ׳יז׳יק ז״ל הוא ספר מיוחד במינו. יש פה בספר זה אוצרות גלומים של הסתכלויות, שפע של ציטטות וילקוטי מאמרים מתוך המקרא, המשנה, התלמוד והמדרשים יחד עם תלי תלים של פלאנטלור עברי קדום ופלנטלור ערבי גדושי חידושים. אם לפי מספר ערכיו אין החומר מהוה אלא חלק קטן של אנציקלופדיה, הרי לפי כמות עניניו הוא יכול להצטרף לאנציקלופדיה שלמה.

אגר׳ אוריה פלדמן – (מתוך דברים שהשמעו בבית הנשיא, במסיבה לרגל הופעתו של הספר):

... אוצר בלום של ידיעות רוכז בכרך זה. המחבר לא הסתפק בידיעות, שגלה ומסר לנו, אלא הקפיד הקפדה יתרה גם על הצורה החיצונית, בראש וראשונה על לשון הכתוב, שהיא מדויקת ומהוקצעת ומרובים בה מאד חידושי מונחים.

זוהי יצירה עברית במאה אחוזים, יצירה ארץ־ישראלית עמוקה ומקיפה.

מתוך חוזר שחובר ע״י א. שמאלי (מפקח על בתיה״ס הממלכתיים בשרון וע״י ד. גלבוע ראש סניף הסתדרות המורים בשרון):

... «אוצר הצמחים» זהו כרך גדול ומפואר וכשמו כן הוא – אוצר, שנאגרו בדפיו מכמני מדע ומחקר על הצומח והחי בישראל ובעולם הגננות והחקלאות, פירושים על מקראות סתומים בתנ״ך ומאמרים בלתי מובנים במשנה ובתלמוד וכן פולקלור רב ומגוון של צמחי רפואה, נוי ותעשיה בישראל העתיקה ובארצות השכנות. ספר זה יאיר את עיני כל משכיל ומעיין שבישראל ויביא תועלת רבה לכל מורה ומחנך ...

נושנות www.prrozza.com

המחיר 35 ל״י בהזמנה נא לפנות שפה ברוך - בבלה

דברי ביקורת על אוצר הצמחים

כתיבתו של ברוך צ'יז'יק הייתה שילוב בין מדעי הטבע לבין מדעי הרוח. במידע שמסר בכתביו על הצמחים הוא הקדיש משקל שווה לתיאורים אנטומיים, נוסחאות ותהליכים ביוכימיים ופיסיולוגיים, אזכורים מן המקורות היהודיים ומתוך ממצאים ארכיאולוגיים, אגדות שהוא חיבר ותיאור שימושים חקלאיים ותעשייתיים קדומים ומודרניים של הצמחים ברחבי העולם. הכל היה מלווה בציורים, איורים וצילומים. הכתיבה האנציקלופדית התרחבה והתפרשה לתחומים רבים. למשל – אם תיאר צמחי מים, כתב באריכות גם על כל שאר היצורים החיים בסביבה המימית – רכיכות, דגים, דו-חיים ויונקים. לפרק על צמח גפן היין צירף כמאה עמודים בהם סקר את ייצור היין לכל פרטיו, היסטוריה, מיקרוביולוגיה וביוכימיה. אופן כתיבה זה, הנפרש על יריעה רחבה, גרם לכך שלאחר כמעט 20 שנות עבודה על "**אוצר הצמחים**" הגיע המחבר לאות... א' (הערך האחרון בספר עב הכרס הוא "אגס"). צ'יז'יק חידש מונחים עבריים רבים בתחום הבוטניקה ותחומי מדע אחרים, והעניק שמות עבריים לצמחים רבים שעדיין חסרו שמות בעברית, תוך הסתמכות על המקורות העבריים ותרגום מילולי של השמות המדעיים הלטיניים. על אף שחידושיו ותחדישי הלשון שלו התקבלו בהתלהבות על ידי הקוראים, הם לא אומצו על ידי הקהילייה המדעית. צ'יז'יק הציע זיהויים לצמחים המוזכרים בתנ"ך, במשנה ובתלמוד שזהותם נתונה לוויכוח בין החוקרים עד ימינו. כדוגמה לכך יכול לשמש הסעיף המוקדש ל**שושן הצחור**, ובעניין זה כדאי לקרוא את מאמרו של **עוזי פז** בכלנית. כבר בעמוד השער של האנציקלופדיה, מלווה את הציטוט משיר השירים "כשני עפרים תאומי צביה הרועים בשושנים" ציור של צמחי איריס ושושן צחור. את השושן הוא מכנה "שושנת המלך", מתאר פרט שמצא בפקיעין (מקום בו לראשונה נמצא שושן צחור על ידי **נח נפתולסקי** וזוהה והוגדר כ**שושן צחור** על ידי **אוטו וארבורג**) ומצרף אגדה על ימי החשמונאים ומטבעות מתקופתם. (מקובל לראות בציור ע"ג מטבע השקל מימי המרד ברומאים ענף **רימונים** ולא כדעתו של ברוך פרחי **שושן**).

ציור 964

Lilium candidum, L. — שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ

בְּסִפְרֵי הָרְפוּאָה הַמְּחֻבָּר בְּחֹרֶשׁ מֶרְץ גְּרָלָה בְּר בְּחֻבָּל Ruweisat el Sarruda בְּהָרֵי פְּקִיעִין שֶׁבַּגָּלִיל הָעֶלְיוֹן. בְּפִרְחֵיהָ הַגְּדוֹלִים וְהַטּוּבִי הַפֶּשֶׁט הִיא אֶת גִּנּוֹת־הַגַּנִּי וְגַם מְשַׁמֶּשֶׁת צֶמַח לְקִשּׁוּט. הַבָּצָל מְרֻכָּב מִקַּשְׂקְשִׂים בְּתַמְתְּמִים־לְבָנִים בְּגֹדֶל 2–3 סַנְטִימֶטְרִים. בְּחֹרֶשׁ־מַאי מַפְרִיחַ הַבָּצָל גִּבְעוֹל זָקוֹף הַגּוֹשֵׂא לְרֹב שִׁלְשָׁה פְּרָחִים לְבָנִים הַגּוֹתָנִים רֵיחַ נָעִים וְחָזָק. בְּחֻבָּרִים סְגוּרִים מְבִיא רֵיחַ זֶה לִכְאֵב רֹאשׁ. מִפְרָחִים רַעֲנָנִים מְפִיקִים שָׁמָן שֶׁמִּרְפְּאִים בּוֹ כְּוִיּוֹת הַבָּאוֹת עַל יְדֵי אֵשׁ אוֹ מַיִם רוֹתְחִים. בְּתַעֲרֹבֶת שֶׁל רֹבֶשׁ וְשַׁמָּנוֹן מְכִינִים מִשְׁחָה הַמּוֹנַעַת מַכּוֹת בְּפָנִים וּמְיַשֶּׁרֶת אוֹתָם. אֲבוֹתֵינוּ הָיוּ מְנַדְּלִים אֶת שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ בַּגְּרָמִים. "הָאִירוּם וְהַקְּפוּם וְשׁוֹשַׁנַּת הַמֶּלֶךְ וְכָל מִינֵי זְרָעִים אֵינָן נִלְאִים בַּגֶּרֶם" (כִּלְאַיִם, פֶּרֶק ה׳ ח) וְלִקְחוּ אוֹתָהּ מָשָׁל לְמִלְכוּת (עַיֵּן צִיּוּר 966).

ציור 965

שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ עַל גַּבְעוֹתֶיהָ וּפְרָחֶיהָ.

ציור 966

שֶׁקֶל יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַיִם הַמְּדוּשָׁה
סִמְבּוֹל שֶׁל שִׁמְעוֹן הַחַשְׁמוֹנַאי.

בְּחֹרֶשׁ אֱלוּל נ"א הר"ך (141 לִפְנֵי סְפִירַת הַנּוֹצְרִים) תְּתָאַסְפוּ זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, הַכֹּהֲנִים וְכָל הָעָם, לְאַסֵּפָה גְּדוֹלָה בְּחָצֵר בֵּית הָאֱלֹהִים בִּירוּשָׁלַיִם וְתַכִּירוּ אֶת שִׁמְעוֹן הַחַשְׁמוֹנַאי לְכֹהֵן גָּדוֹל, לְשַׂר צָבָא יִשְׂרָאֵל וְלַנָּשִׂיא הָעָם. הַגְּבִיעַ הוּא סֶמֶל קָדוֹשׁ הַמְסֻמָּל בַּנֵּרָאָה, אֶת הַנִּסּוּךְ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. בָּאֵד הַשֵּׁנִי מְסֻמָּלֶת "שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ" אֶת מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל. הַכְּתֻבוֹת הֵן בְּכְתַב הָאַבְרִי הַמְּקֻרְמוֹן הַנִּקְרָא בְּפִי חֲכָמֵי הַתַּלְמוּד בְּשֵׁם "כְּתַב רוּעַץ" (כְּתַב חֲלִין).

www.prrozza.com נושנות

שושן צחור ("שושנת המלך") מתוך אוצר הצמחים

שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ — Lilium Candidum, L.

(א ג ד ה)

וַיְהִי בִּשְׁנַת ג׳ אֲלָפִים תר״ך, אַחֲרֵי נְצָחוֹן מְפוֹאָר שֶׁל שִׁמְעוֹן הַמַּכַּבִּי עַל חֵיל אַנְטִיוֹכֻס הַשֵּׁבִיעִי, הִתְאַסְּפוּ זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל, הַכֹּהֲנִים וְכָל הָעָם לַאֲסֵפָה גְּדוֹלָה בְּחֲצַר בֵּית הָאֱלֹהִים בִּירוּשָׁלַיִם וְהִבִּירוּ אֶת שִׁמְעוֹן הַחַשְׁמוֹנַאי לְכֹהֵן גָּדוֹל, לְשַׂר צָבָא יִשְׂרָאֵל וְלִנְשִׂיא הָעָם. וּבְשׁוֹרַת הַחֵרוּת וְהַפְּדוּת נִתְפַּשְּׁטָה בְּכָל הָאָרֶץ וְעַם רַב עָלָה יְרוּשָׁלַיְמָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת בְּהַר הַקֹּדֶשׁ וּלְבָרֵךְ אֶת נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל. וַיִּתְקַבְּצוּ וַיָּבוֹאוּ מִכָּל שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל לְהַקְבִּיל אֶת פְּנֵי מוֹשִׁיעָם וּלְהוֹדוֹת לֵאלֹהִים עַל הַנֵּס שֶׁנַּעֲשָׂה לָהֶם. וַיָּבוֹאוּ בֵּינֵיהֶם גַּם אַנְשֵׁי פְקִיעִין אֲשֶׁר בַּגְּלִיל הָעֶלְיוֹן. וּמִנְהָג הָיָה בְּיִשְׂרָאֵל, כִּי לְכָל עִיר וּכְפָר הָיָה דֶּגֶל וְסֶמֶל מְיֻחָד. וּכְשָׁמְעָה שֶׁהָיוּ עוֹלִים לִירוּשָׁלַיִם שָׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה, בְּכָל שָׁלֹשׁ הָרְגָלִים, הָיוּ מַעֲלִים גַּם אֶת הַדֶּגֶל וְאֶת הַסֶּמֶל. גַּם הָעוֹלִים שֶׁהִתְאַסְּפוּ הַפַּעַם מִכָּל הֶעָרִים וְהַכְּפָרִים חָנוּ לְדִגְלָם וּלְבֵית אֲבוֹתָם. רַק אַנְשֵׁי פְקִיעִין שָׁכְנוּ לְבַדָּד וְדֶגֶל אֵין אִתָּם, כִּי מִתֵּי מְעַט בָּאוּ וְגַם הֵם תְּפוּשִׂים עוֹד בִּיגוֹנָם עַל הַחָרְבָּן הָרַב שֶׁעָשָׂה בָּהֶם הַצּוֹרֵר אַנְטִיוֹכֻס וְלִבָּם דּוֹאֵב עַל נַחֲלוֹתֵיהֶם שֶׁעָבְרוּ לִידֵי זָרִים.

וַיְהִי כַּאֲשֶׁר קִבֵּל שִׁמְעוֹן הַמַּכַּבִּי, נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל, אֶת אַנְשֵׁי פְקִיעִין, הִרְגִּישׁ בְּהַעְדֵּר הַסֶּמֶל שֶׁלָּהֶם וַיִּשְׁאָלֵם לְפֶשֶׁר הַדָּבָר. וַיַּעֲנוּ לוֹ אַנְשֵׁי פְקִיעִין: „אֲדוֹנֵנוּ הַנָּשִׂיא, לְפָנִים עַם רַב הָיִינוּ, חוֹרְשִׁים וְזוֹרְעִים אֶת שְׂדוֹתֵינוּ וְשָׁם טוֹב יָצָא לִכְפָרֵנוּ כִּמְגַדְּלֵי צִמְחֵי רְפוּאָה וּבְשָׂם וְהָיִינוּ מְגַדְּלִים אֶת הַנֶּרְד הָרְפוּאִי וְאֶת הַמַּחְמָדָה, וְהַצַּעַר — אֶת צֶמַח הַבֹּשֶׂם הָאָהוּב עָלֵינוּ וְהוּא — הַשּׁוֹשַׁנָּה הַצְּחוֹרָה, שְׁבָחַרְנוּ בָּהּ גַּם כְּסֶמֶל לִכְפָרֵנוּ. וּמִיּוֹם שֶׁגֵּשְׁלוּ אוֹתָנוּ מֵאַדְמָתֵנוּ וְנַחֲלוֹתֵינוּ עָבְרוּ לִידֵי זָרִים, נִשְׁכְּחוּ וְהָלְכוּ הַגִּדּוּלִים הַיְקָרִים הָאֵלֶּה וְהַשּׁוֹשַׁנָּה הַצְּחוֹרָה נֶעֱלְמָה מִן הַכְּרָמִים וְרַק פֹּה וְשָׁם מוֹצְאִים אוֹתָהּ נֶחְבֵּאת בְּמַצְמַקֵּי הָאֲדָמָה וְכֵן נֶעְדַּר גַּם הַדֶּגֶל וְהַסֶּמֶל שֶׁלָּנוּ״.

כְּשָׁמוֹעַ זֹאת הַנָּשִׂיא, צִוָּה לִפְדּוֹת מִיָּד אֶת נַחֲלוֹת אַנְשֵׁי פְקִיעִין וְלַהֲשִׁיבָם לִידֵי בְּעָלֵיהֶם הַקּוֹדְמִים חִנָּם אֵין כֶּסֶף. וַיָּשׁוּבוּ אַנְשֵׁי פְקִיעִין לִכְפָרָם וּלְנַחֲלוֹתֵיהֶם וַיִּקְחוּ אֶת הַמַּעְדֵּר בְּיָדָם וַיַּחֲרְשׁוּ וַיִּזְרְעוּ אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם וַיְחַדְּשׁוּ גַּם אֶת גִּדּוּלֵי הַנֶּרְד וְהַמַּחְמָדָה וַיִּשְׁתְּלוּ גַּם אֶת הַשּׁוֹשַׁנָּה הַצְּחוֹרָה בְּכַרְמֵיהֶם. וְהַשּׁוֹשַׁנָּה עָלְתָה יָפֶה וְתַפְרִיחַ שִׁלְשָׁה פְּרָחִים עַל כָּל גִּבְעוֹל, הַמְּפִיצִים רֵיחַ חָזָק וְנָעִים. וְאַנְשֵׁי פְקִיעִין חִדְּשׁוּ גַּם אֶת הַדֶּגֶל וַיִּקְרְאוּ לַשּׁוֹשַׁנָּה בְּשֵׁם „שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ״, כִּי שְׁלֹשֶׁת הַפְּרָחִים שִׁמְּשׁוּ לָהֶם סֶמֶל לִשְׁלֹשֶׁת הַכְּתָרִים שֶׁבָּהֶם הָכְתַּר שִׁמְעוֹן הַמַּכַּבִּי גּוֹאֲלָם.

וַיִּשְׁלְחוּ אַנְשֵׁי פְקִיעִין מִפִּרְחֵי „שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ״ לַנָּשִׂיא, וְלֹא שָׁכְחוּ לְשַׁלֵּם לוֹ גַּם אֶסּוּף שֶׁמֶן שֶׁהֵפִיקוּ מֵעָלְעֲלֵי הַפְּרָחִים. וְהַנָּשִׂיא קִבֵּל בְּחִבָּה רַבָּה אֶת מַתְּנַת אַנְשֵׁי פְקִיעִין וְיָצָו לִטְבֹּעַ מַטְבֵּעַ מְיֻחָד, שֶׁעַל צַד אֶחָד יִהְיֶה הַגָּבִיעַ — סֶמֶל הַכְּהֻנָּה, וּמִצַּד שֵׁנִי — „שׁוֹשַׁנַּת־הַמֶּלֶךְ״, שֶׁבְּחַר בָּהּ גַּם הוּא כְּסֶמֶל לַמְּלוּכוּת.

www.prrozza.com נושנות

אגדה על שושן צחור ("שושנת המלך") באוצר הצמחים

באגדה מוזכרים שני צמחים שצ'יז'יק העניק להם שם עברי: **מחמדה** - זהו החבלבל

הרפואי, **נרד רפואי** – זוהי הוולריאנה הרפואית. מרבית השמות שהציע לא התקבלו.

www.prrozza.com נושנות

1005 ציור

Lilium candidum, L. – שׁוֹשַׁנַּת־הַשָּׂדֶה

גִּדְלָה בָּר בְּהָרֵי פְּקִיעִין שֶׁבַּגָּלִיל הָעֶלְיוֹן. אֲבוֹתֵינוּ הָיוּ מְנַדְּלִים אֶת שׁוֹשַׁנַּת־הַשָּׂדֶה בְּגַנֵּיהֶם וְלָקְחוּ אוֹתָהּ מִשָּׁם לְמַלְכוּת (עַיִן צִיּוּר 966)

ציור של שושן צחור באוצר הצמחים שציירה נעמי צ'יזיק איילון

על הציור חתומה נעמי צ'יזיק איילון, בתו, אשר החלה לצייר את הצמחים בכישרון רב

בשלבי העבודה המאוחרים. (נעמי הפיקה מחדש את הספר אגדות צמחיאל לאחר שיצרה עבודות ריקמה על פי האגדות). ציירים אחרים שתרמו מכישרונם למפעל האנציקלופדי היו **אהרון הלוי,** ששירת עם ברוך בדמשק וכבר אז רקמו יחדיו את חלום אוצר הצמחים, עליזה ברגמן-רובינגר וכמה בוגרי בצלאל נוספים.

צ'יז'יק הוציא לאור בעצמו את ספריו ואת כל חוברות "אוצר הצמחים" וכך גם שרה אשתו שהשלימה את הוצאת האנציקלופדיה הגדולה שנה לאחר מותו, ללא כל תמיכה כספית מגורם ממסדי. זאת על אף שקיבל את פרס ביאליק ופרס ההסתדרות על שם יוסף אהרונוביץ כהכרה במפעלו התרבותי-חינוכי; ועל אך שבחים רבים שחלקו לו אנשי המקצוע המובילים. אני מניח שתקופת איכרותו הרחיקה אותו מן הממסד הסוציאליסטי ומן ההגמוניה השולטת וגם העובדה שלא היה שייך לחוגי האקדמיה. הוא פנה במכתבים רבים לגופים ואישים שונים בבקשות תמיכה, אך פניו הושבו ריקם. לדוגמה: מכתבו לדוד בן גוריון לאחר צאת החוברות ראשונות בשנת 1938:

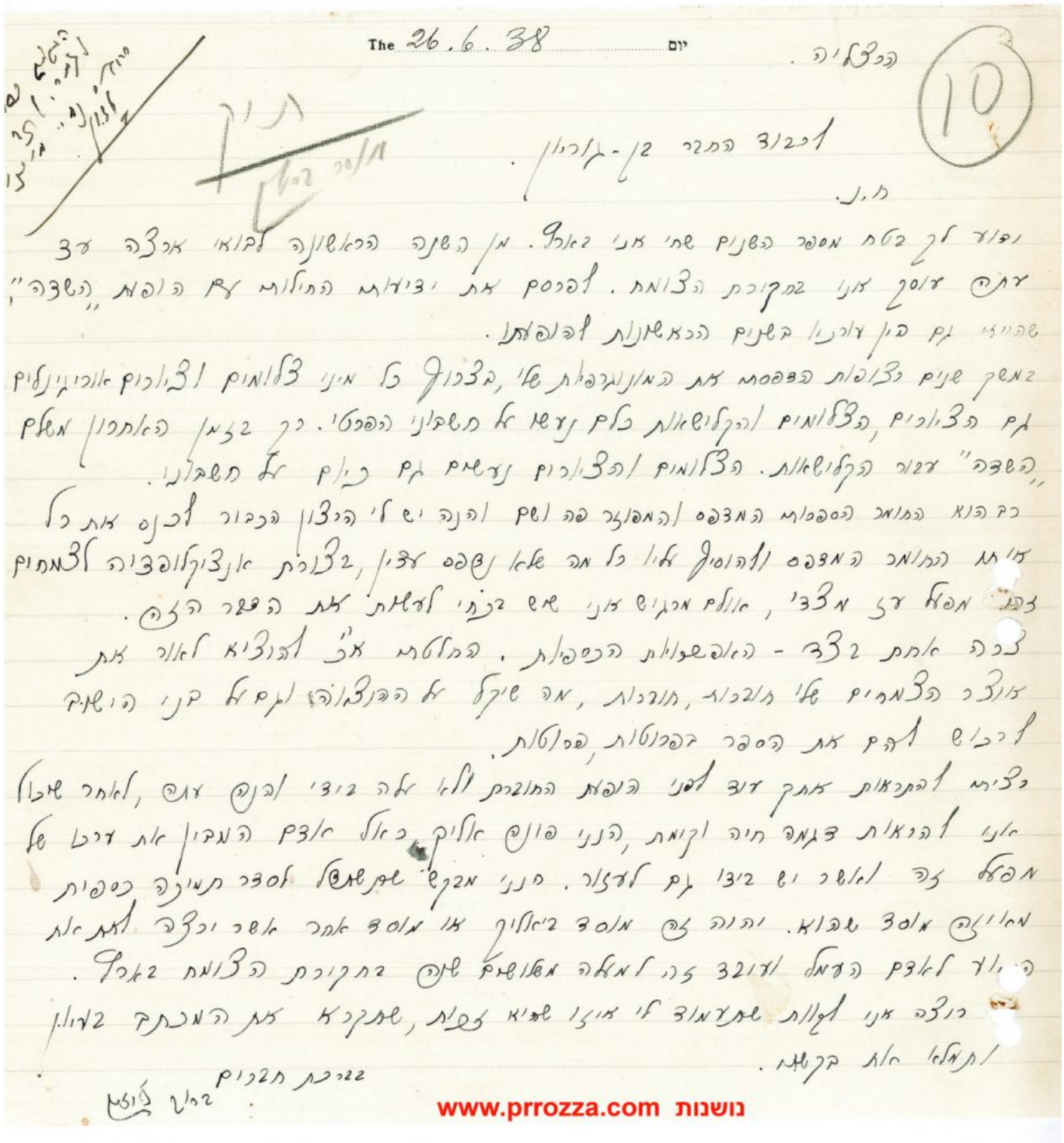

מכתבו של ברוך צ'יז'יק לדוד בן-גוריון

למען הקל על הקוראים הנה לשון המכתב:

"לכבוד החבר בן-גוריון

ידוע לך בטח מספר השנים שחי אני בארץ. מן השנה הראשנה לבואי ארצה עד עתה עוסק אני בחקירת הצומח. לפרסם את ידיעותי החילותי עם הופעת "השדה", שהייתי גם בין עורכיו בשנים הראשונות להופעתו.

במשך שנים רצופות הדפסתי את המונוגרפיות שלי, בצירוף כל מיני צילומים וציורים אוריגינלים. גם הציורים, הצלומים והקלישאות כלם נעשו על חשבוני הפרטי. רק בזמן האחרון משלם "השדה" עבור הקלישאות, הצילומים והציורים נעשים גם כיום על חשבוני.
רב הוא החומר הספרותי המצפה והמפוזר פה ושם והנה יש לי הרצון הכביר לכנס את כל אותו החומר המודפס ולהוסיף עליו כל מה שלא נדפס עדין, בצורת אנציקלופדיה לצמחים. זהו מפעל עז מצדי, אולם מרגיש אני שיש בכחי לעשות את הדבר הזה.
צרה אחת בצד – האפשרויות הכספיות. החלטתי א"כ להוציא לאור את אוצר הצמחים שלי חוברות, חוברות, מה שיקל על ההוצאה וגם על בני הישוב לרכוש להם את הספר בפרוטות, פרוטות.
רציתי להתראות אתך עוד לפני הופעת החוברת ולא עלה בידי והנה עתה, לאחר שיכול אני להראות דוגמה חיה וקימת, הנני פונה אליך כאל אדם המבין את ערכו של מפעל זה ואשר יש בידו גם לעזור. הנני מבקש שתשתדל לסדר תמיכה כספית מאיזה מוסד שהוא, יהיה זה מוסד ביאליק או מוסד אחר אשר ירצה לתת את הסיוע לאדם העמל ועובד זה למעלה משלושים שנה בחקירת הצומח בארץ.
רוצה אני לקוות שתעמוד לי איזו שהיא זכות, שתקרא את במכתב בעיון ותמלא את בקשתי.

בברכת חברים
ברוך צ'יז'יק"

ברוך ורעייתו שרה התגוררו בהרצליה וביתם עם הגן הבוטני המקיף אותו משמש כיום כ"**מוזיאון בית הראשונים**".
אחותו של ברוך, **שרה צ'יז'יק**, נהרגה בתל-חי בשנת 1920, לצדו של יוסף טרומפלדור והונצחה באנדרטת "האריה השואג" ובשמה של העיר "קריית שמונה".
אחיו של ברוך, **אפרים צ'יז'יק**, היה חבר בארגון ההגנה ונשלח לעזור בהגנה על חוות חולדה, אשר הותקפה על ידי מאות ערבים בשנת 1929 (מאורעות תרפ"ט) ושם מצא את מותו. הונצח באנדרטה שפיסלה בתיה לישנסקי ביער חולדה ובסיפור "החורשה בגבעה" מאת ס. יזהר. הרחבה על שרה ואפרים צ'יז'יק אפשר לקרוא באתר "נושנות" בקישור שברשימת הספרות להלן.

ספרות:

פז ע 2015 שפתותיו שושנים. כלנית 2. https://www.kalanit.org.il/?p=2936

מפגש עם נעמי איילון, בתו של ברוך צ'יזיק, צמחיאל אגדה ורקמה 09/0512012 מתוך אתר צמח השדה.

על הצייר אהרן הלוי, אתר מנהל המחקר החקלאי, מכון וולקני.

רוזנברג א 2017 האוצר של צ'יזיק. נושנות, ינואר 2017

הבעת תודה

מכתבו של ברוך צ'יז'יק לבן-גוריון מצוי בארכיון הציוני המרכזי בירושלים (תודה לענת). העותק של האנציקלופדיה "אוצר הצמחים" הושאל לי לצורך הכנת הרשומה על ידי עתי יפה מקיבוץ נתיב הל"ה. עתי מספר שהספר ניתן לו על ידי אראלה הורביץ, המאיירת המיתולוגית, אשת הפלמ"ח, ממייסדי נתיב הל"ה. ובאו על התודה והברכה.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: רוזנברג א 2017 ברוך צ'יז'יק ואוצר הצמחים, כתב-עת "כלנית" מספר 4.

ברוך צ'יז'יק ו"אוצר הצמחים"